

DIN ISTORIA ULPIEI TRAIANE

HADRIAN DAICOVICIU

Pe cite ne putem da, deocamdată, seama, capitala Daciei romane n-a avut o „preistorie” a ei : în Țara Hațegului, acolo unde avea să se ridice orașul, nu s-au descoperit pînă acum urme sigure de locuire dacică¹. Inceputurile locuirii romane – pe care le-am putea numi „protoistoria” orașului – se leagă de un anumit moment al războaielor lui Traian cu Decebal, și anume de pacea din anul 102 e.n.

Cassius Dio, enumerînd condițiile păcii pe care împăratul biruitor o impusese regelui învins, încheie astfel² : „După ce făcu această legătură, lăsînd legiunea la Sarmizegetusa³, iar celelalte părți ale țării așezîndu-le cu soldați, el se întoarse în Italia”.

Constantin Daicoviciu a arătat încă mai demult⁴ că istoricul antic trebuie să se fi referit nu la cetatea de scaun a lui Decebal, ci la locul viitoarei Sarmizegetuse romane, iar noi am încercat mai recent să aducem argumente în sprijinul acestei păreri⁵. Faptul că mai persistă încă și opinia contrară⁶ ne obligă să revenim pe scurt asupra chestiunii.

Ideea că istoricul antic s-ar referi la capitala lui Decebal⁷ vine în contradicție cu toate celelalte date de care dispunem. Se știe, datorită cer-

¹ Oct. Floca, în *Magazin*, nr. 844 din 8 decembrie 1973, p. 2, menționează descoperirea la Ulpia Traiana, în punctul „În grunet”, a unor blocuri de calcar asemănătoare cu cele utilizate la cetățile dacice din Munții Orăștiei. Examinîndu-le, asemănarea nu ni s-a părut concludentă, dar nici ipoteza existenței unei fortificații dacice undeva, în împrejurimile orașului roman, nu poate fi aprioric exclusă.

² Cassius Dio, LXVIII, 9 (trad. T. A. Naum).

³ Autorul antic folosește forma Ζερμίζεγεθούη.

⁴ C. Daicoviciu, *TransAnt*, p. 86–87.

⁵ H. Daicoviciu, în volumul *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 111–116.

⁶ Vezi I. I. Russu, în *IDR*, I, p. 14, n. 11 : „Nu poate fi vorba aici de vreo aluzie ori confuzie cu Ulpia Traiana Sarmizegetusa (colonia Dacica) romană de mai tîrziu, (cum greșit, după C. Daicoviciu, susține printr-o argumentare aleatorie H. Daicoviciu...) ci evident de cetatea-capitală a Daciei lui Decebalus, pe Muntele Grădiștei...” Le revine, desigur, cititorilor să se convingă dacă argumentarea noastră este aleatorie sau nu ; ne mărginim aici să spunem că, oricum, este vorba de o *argumentare*, ceea ce înseamnă ceva mai mult decît o simplă afirmație, chiar însoțită de adverbul „evident”.

⁷ Nu ni se pare de prisos să amintim că noi nu dispunem de textul original al lui Cassius Dio, ci numai de rezumatele tîrzii și destul de prost întocmite ale lui Xiphilinos:

cetărilor arheologice, că cetatea de la Costești și așezarea de la Fețele Albe au fost cucerite de romani în primul război dacic⁸, dar nici descoperirile arheologice, nici știrile literare⁹ nu ne îngăduie să presupunem că Sarmizegetusa ar fi suferit aceeași soartă. În aceste condiții, e imposibil să credem că Decebal ar fi acceptat între zidurile cetății sale de scaun o întreagă legiune, adică o veritabilă armată de ocupație¹⁰, după cum e greu de crezut că un mare strateg ca Traian ar fi putut lăsa o garnizoană izolată într-o poziție neprielnică, dominată de înălțimile înconjurătoare, lipsită de o cale lesnicioasă de ieșire și nespriținută de alte trupe, cantonate în cetățile cu rol strategic mai important¹¹. Admițând, totuși, că o forță romană de asemenea importanță ar fi staționat la *Sarmizegetusa regia*, devine de neînțeles cum a putut Decebal, încălcând condițiile păcii din anul 102, să-și refacă fortificațiile pe care fusese obligat să le dărîme¹². Tot atît de greu de înțeles ar fi, în acest caz, și capturarea de către Decebal a generalului roman Longinus, comandantul legiunii¹³.

Impotriva ipotezei că izvorul nostru se referă la cetatea de pe Dealul Grădiștii pledează și împrejurarea că textul lui Cassius Dio nu folosește niciodată numele de Sarmizegetusa pentru desemnarea capitalei lui Decebal, pe care Ptolemeu o numea tocmai „Sarmizegetusa regească”¹⁴. Istoricul vorbește în două rînduri despre capitala dacilor, numind-o o dată „scaunul domniei dacice”¹⁵, iar a doua oară „scaunul domniei”¹⁶. Numele de Sarmizegetusa apare la Cassius Dio numai în legătură cu legiunea romană lăsată pe teritoriul Daciei.

Este adevărat că pe Dealul Grădiștii s-au descoperit vestigii ale legiunii a IV-a Flavia Felix¹⁷, dar ele sînt prea slabe pentru a constitui o măr-

și Zonaras. Este, deci, teoretic posibil ca istoricul să fi precizat despre care din cele două Sarmizegetuse era vorba; omițînd precizarea, epitomatorii au putut crea problema discutată aici.

⁸ C. Daicoviciu, *Așezările dacice din Munții Orăștiei. Partea I: Studiul topografic al așezărilor*, București, 1951, p. 15–16; H. Daicoviciu și I. Glodariu, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 470–472.

⁹ Cassius Dio, LXVIII, 8.

¹⁰ Natural, o armată de ocupație a fost lăsată în Dacia, dar textul lui Cassius Dio, care începe cu o referire la pacea încheiată de Traian, pune în evidență o strînsă legătură între prezența garnizoanelor romane și condițiile păcii, între care se număra și obligația lui Decebal de „a ieși din ținuturile cucerite” (Cassius Dio, LXVIII, 9), adică de a ceda romanilor anumite zone. În lumina acestei relații, garnizoanele nu puteau fi lăsate de Traian decît în ținuturile care-i aparțineau efectiv, ceea ce nu era cazul capitalei dacice.

¹¹ Nu există mărturii nici arheologice, nici literare că în aceste cetăți (Costești, Blidaru, Piatra Roșie) ar fi fost instalate trupe romane în anul 102 e.n.

¹² Cassius Dio, LXVIII, 10; C. Daicoviciu, *loc. cit.* (refacerea cetății de la Costești); împreună cu Șt. Ferenczi am ajuns la concluzia că o asemenea refacere a avut loc și în cetatea de la Blidaru.

¹³ Cassius Dio, LXVIII, 12.

¹⁴ Ptolemeu, III, 8, 4.

¹⁵ Cassius Dio, LXVIII, 8.

¹⁶ Idem, LXVIII, 14.

¹⁷ C. Daicoviciu și colaboratorii, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 103; H. Daicoviciu, în *Hommages à Marcel Renard* (= Coll. Latomus, vol. 102), Bruxelles, 1969, p. 167–172; M. Macrea, în *Sargetia*, II, 1941, p. 127–149; I. Glodariu, în *ActaMN*, II, 1965, p. 128–130.

turie a prezenței întregii legiuni ; avem de-a face cu un simplu detașament, ceea ce nu se potrivește cu textul lui Cassius Dio, în care e evidentă opoziția dintre legiunea lăsată la Sarmizegetusa și simplele garnizoane așezate în alte puncte. Mai mult, blocurile de piatră cu numele legiunii s-au găsit în zidul refăcut al cetății Sarmizegetusa¹⁸. Datarea lor în anii 102–105 ar însemna că legiunea lăsată drept cheazășie a îndeplinirii de către regele dac a condițiilor de pace impuse de Traian (printre ele se număra și dărîmarea fortificațiilor) a contribuit la pregătirile dacice de apărare.

Cu totul alta e situația pe care descoperirile arheologice o zugrăvesc pentru Sarmizegetusa romană. Aici țiglele și cărămizile cu stampila legiunii a IV-a Flavia Felix sînt foarte numeroase (spre deosebire de Dealul Grădiștii, unde asemenea material tegular lipsește cu desăvîrșire) și multe din ele par să fi fost refolosite¹⁹. Sîntem convinși că ele trebuie să fie în legătură cu o staționare a legiunii în Țara Hațegului, anterioară construirii castrului ei de la Berzobis²⁰, construire pe care o plasăm după anul 106 e.n. Cu alte cuvinte, între 102–105 legiunea trebuie să fi fost cantonată tocmai pe locul viitoarei Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa. După transformarea Daciei în provincie, prezența legiunii a XIII-a Gemina la Apulum făcea inutilă o garnizoană legionară atît de aproape și legiunea a IV-a Flavia Felix a fost așezată la Berzobis.

Garnizoana legiunii lăsate de Traian în Dacia între cele două războaie se afla, deci, pe locul viitoarei capitale a provinciei, ceea ce ne-a făcut să definim prezența ei aici drept „protoistorie” a orașului. N-ar fi cîtuși de puțin exclus ca zidurile coloniei Ulpia Traiana să fie zidurile castrului legiunii a IV-a Flavia Felix, ridicat aici în anul 102 e.n.

Întemeierea orașului roman între 108–110 de către primul guvernator al provinciei, Decimus Terentius Scaurianus²¹, reprezintă începutul istoriei propriu-zise a capitalei Daciei traiane. De acest moment esențial se leagă o altă problemă : aceea a numelui coloniei și a transformărilor pe care el le-a suferit²².

Opinia lui E. Kornemann, potrivit căreia numele *Colonia Dacica*, întilnit în epigrafele din epoca lui Traian, ar reprezenta o prescurtare a denumirii complete *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*²³ ni se pare contrazisă de împrejurarea că în inscripția de întemeiere a orașului e folosit numai numele *Colonia Dacica*²⁴. Aceași denumire

¹⁸ C. Daicoviciu și colaboratorii, *loc. cit.* ; I. Glodariu, *op. cit.*, p. 129.

¹⁹ I. Glodariu, în *ActaMN*, III, 1966, p. 431 ; D. Protase, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 59, 64.

²⁰ Vezi G. Téglás, în *ArchÉrt*, XVII, 1897, p. 28–32 ; *ArchKözl*, XXII, 1899, p. 106 ; *ErdMúz*, XIX, 1902, p. 404.

²¹ CIL III 1443 ; C. Daicoviciu și H. Daicoviciu, *Ulpia Traiana (Sarmizegetusa romană)*, ed. a II-a, București, 1966, p. 9.

²² Vezi H. Daicoviciu, în *Tibiscus*, III, 1974, p. 101–104.

²³ E. Kornemann, în *RE*, IV, 1, col. 547, nr. 233, s.v. *Coloniae*.

²⁴ CIL III 1443.

simplă și laconică e utilizată în alte două inscripții din vremea împăratului citor²⁵, precum și într-o epigrafă puțin posterioară morții lui Traian²⁶.

Începînd cu anul 118 e.n., denumirea *Colonia Dacica* nu se mai utilizează²⁷. Inscriptiile folosesc, în genere, fie numele complet, fie pe cel, prescurtat, de *Colonia Sarmizegetusa*.

Reiese din cele de mai sus că numele oficial și complet al capitalei provinciei traiane a fost, la întemeiere, *Colonia Dacica*. În sprijinul acestei încheieri vine, credem, și împrejurarea că din celelalte șapte colonii traiane cunoscute în Imperiu (Xanten, Poetovio, Ratiaria, Oescus, Hadrumetum, Leptis Magna, Thamugadi) numai una poartă un nume incluzînd și epitetul de *Augusta*: *Colonia Concordia Ulpia Traiana Augusta Frugifera Hadrumetum*²⁸, dar inscripția care-l atestă nu datează din epoca lui Traian. În genere, toate aceste *coloniae* poartă numele, simple, de *Ulpia* sau *Ulpia Traiana* și nici măcar ele nu sînt, de obicei, atestate sub împăratul eponim²⁹. E greu de crezut, în aceste împrejurări, că Traian, a cărui modestie și a cărui simplitate sînt relevate de izvoarele literare antice³⁰, să fi atribuit un nume atît de pompos și de excepțional orașului întemeiat de el în Dacia, cu atît mai mult cu cît acesta era singura așezare urbană din noua provincie și, deci, nu era nevoie să fie distins, prin felurite epitete, de celelalte orașe ale Daciei. În schimb, un astfel de gest pare firesc din partea lui Hadrianus, mai ales că se cunosc colonii ale acestuia care poartă denumiri analoge³¹.

Hadrianus este, deci, acela care a dezvoltat denumirea inițială a capitalei Daciei romane într-un nume pompos, împlinînd astfel un act de pioasă cinstire a predecesorului său. Dar el a făcut mai mult: a adăugat la acest nume epitetul autohton, dacic, *Sarmizegetusa*.

²⁵ CIL III 1323 (Ampelum) și 1572 (Ad Mediam).

²⁶ CIL III 1100 (Apulum): *Pro salute Aug(usti) M(atri) D(eum) M(agna)e sanctum, T(itus) Fl(avius) Longinus, vet(eranus) ex dec(urione) al(ae) Il Pann(oniorum), dec(urio) Col(oniae) Dac(icae), dec(urio) mun(icipii) Nap(ocae), dec(urio) Kanab(ensium) leg(ionis) XIII G(eminae), et Cl(audia) Candida coniux et Flavi(i) Longinus, Clementina, Marcellus fil(ii), ex imperio pecunia sua fecer(unt). L(ocus) d(atus) d(ecurionum) d(ecreto)*. Datată greșit, în *Corpus*, pe vremea lui Traian (desigur, tocmai datorită denumirii *Colonia Dacica*), ea aparține în realitate domniei lui Hadrianus, după cum dovedește calitatea de *municipium* a Napocii (cf. CIL III 6254, 14465). Faptul că Napoca are rangul de *municipium*, dar capitala provinciei traiane e desemnată tot cu numele modest de *Colonia Dacica* datează această inscripție la sfîrșitul anului 117 e.n. sau în prima jumătate a celui următor. Datarea e întărită de împrejurarea că altă epigrafă din anul 118 e.n. (CIL III 1445, descoperită la Sarmizegetusa) dă capitalei numele complet: *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*.

²⁷ Inscriptia publicată de I. I. Russu, în *StCl*, IX, 1967, p. 211–217, constituie numai în aparență o excepție (cf. H. Daicovicu, *op. cit.*, p. 103–104).

²⁸ CIL VIII 10477.

²⁹ Excepție face Thamugadi (CIL VIII 17482, 17483), dar acolo e vorba chiar de inscripțiile de întemeiere, unde era firesc să figureze numele oficial și complet. Această situație constituie un alt motiv de a crede că și în inscripția CIL III 1443 numele *Colonia Dacica* este cel oficial și coplect.

³⁰ De exemplu, Cassius Dio, LXVIII, 6.

³¹ CIL VIII 1181, 1182 (= 14312), 1183: *Colonia Iulia Aelia Hadriana Augusta Utica*; CIL X 6079: *Colonia Aelia Hadriana Augusta Formiae*; CIL XII 1856: *Colonia Aelia Augusta Italica*.

Nu încape nici o îndoială asupra caracterului deliberat al acestei măsuri, care nu reprezintă o simplă adăugire sau completare toponomastică, ci un act politic. Promotor al unei politici noi, deosebite de aceea urmată de Traian, Hadrianus voia să-și concilieze populațiile supuse de Roma, să le integreze mai strâns în viața provinciilor, să le transforme treptat din învinși în participanți, chiar dacă nu de la început cu drepturi depline, la vastul mecanism economic, social și politic care era Imperiul roman. În fond, după faza supunerii, realizată de Traian în cursul celor două războaie dacice, Hadrianus inaugura faza asimilării autohtonilor. Adăugirea numelui capitalei lui Decebal la acela al noii capitale romane trebuia să simbolizeze reconcilierea învinșilor cu învingătorii și să sugereze o anumită continuitate între cîrmuirea regilor daci și stăpînirea împăraților de la Roma. De neconceput în condițiile unei exterminări și deportări totale (ori măcar masive) a dacilor, gestul lui Hadrianus reprezintă una din dovezile evidente ale permanenței autohtone în epoca romană.

Capitală a Daciei unitare, capitală, după anul 118/119, a Daciei Superioare ³², Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa a cunoscut o rapidă și strălucită dezvoltare în prima jumătate de secol după cucerirea ținuturilor nord-dunărene. Orașul, ca și întreaga provincie, au avut însă de suferit considerabil de pe urma războaielor marcomanice (166–180). Atacatorii – o vastă coaliție de populații „barbare” – care au asaltat pe un front larg hotarele romane, au pătruns și în Dacia, provocînd numeroase distrugerii, determinînd ascunderea într-una din galeriile minelor de aur de la Alburnus Maior a cunoscutelor tăblițe cerate etc.

Se cunoștea de mai demult o inscripție ³³ pe care sagacitatea lui Th. Mommsen a pus-o în legătură cu invazia marcomanilor ³⁴. Era un monument pe care capitala Daciei îl înălțase împăratului Marcus Aurelius drept mulțumire că a salvat-o dintr-un dublu pericol (*ancipiti periculo virtutibus restituta*), în care am putea vedea primejdia reprezentată de invadatorii din afară și, eventual, pe cea reprezentată de o răscoală internă ³⁵. Recent, un nou monument a venit să completeze cunoștințele noastre despre soarta Sarmizegetusei în timpul acestor evenimente dramatice, marcînd un moment de seamă al istoriei orașului ³⁶.

În cursul săpăturilor arheologice din vara anului 1974 a fost găsită în interiorul templului lui Liber Peter o inscripție prin care dedicantul, L. Apuleius Marcus, decurion și cvestor al coloniei, declara că a reconstruit pe cheltuiala sa porticele și cubiculele templului, arse de puterea dușmanilor (*porticus cum cubiculis a vi hostium exustus pecunia sua... restituit*). Cuvîntul *hostes* indică dușmani externi, iar faptul că aceștia au ajuns literalmente pînă la zidurile Sarmizegetusei (templul în chestiune se află la cîteva sute de metri în afara zidului nordic) arată că nu poate fi vorba decît de marcomani sau de aliații lor.

³² Vezi H. Daicovicu, în *Steaua*, an. XX, nr. 10 (237), octombrie 1969, p. 69.

³³ CIL III 7969.

³⁴ Th. Mommsen, în *EphEp*, IV, p. 188.

³⁵ Vezi D. Tudor, în *IstRom*, I, p. 432.

³⁶ Vezi H. Daicovicu și I. Piso, în *ActaMN*, XII, 1975, p. 159–163.

În ce moment al războaielor marcomanice a fost Ulpia Traiana atît de grav amenințată ? După o părere larg răspîndită, faptul că ultima tăbliță cerată ascunsă în galeriile de la Alburnus Maior datează din 29 mai 167 ar indica anul atacului asupra Daciei³⁷. În seria tăblițelor cerate există însă intervale de 1–7 ani, ceea ce face ca ultima dată să nu poată fi considerată decît ca *terminus post quem*. E mai probabil că incursiunea dușmană în Dacia a avut loc într-un alt moment al războiului, și anume în anul 170 e.n.

În adevăr, marele atac al marcomanilor a avut loc pe toate fronturile în 170. Acțiunea lor cea mai răsunătoare a fost pătrunderea în Italia de nord, distrugerea orașului Opitergium și încercarea de a cucerii Aquileia. În același an Salonae a fost înconjurată în mare grabă cu ziduri³⁸, pe cînd M. Claudius Fronto, guvernatorul celor trei Dacii și al Moesiei Superioare, a căzut pe cîmpul de luptă³⁹.

Un indiciu suplimentar în favoarea acestei datări îl constituie faptul că Sarmizegetusa îi închină lui Marcus Aurelius inscripția mai sus menționată (CIL III 7969) după moartea lui L. Verus, survenită în februarie 169.

Se poate, deci, conchide că în anul 170 dușmanii au pătruns, probabil prin Banat, în adîncul provinciei, pînă la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Nu avem nici un motiv să credem că orașul ar fi fost cucerit, dar este sigur că tot ce se afla în afara zidurilor a fost pustiit de năvălitori. Atît săpăturile lui Constantin Daicoviciu⁴⁰, cît și cele din 1973–1974 au pus în evidență urme clare de distrugere totală sau parțială, după mijlocul secolului al II-lea, a clădirilor publice și particulare din afara incintei fortificate. Foarte curînd, probabil în epoca Severilor, aceste edificii vor fi reconstruite și chiar amplificate (cazul sanctuarului închinat lui Aesculapius și Hygiei).

Pentru Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa epoca Severilor a însemnat o nouă perioadă de strălucită dezvoltare. Sub Severus Alexander orașul devine locul de întrunire a nou înființatului *concilium Daciarum trium*, iar numelui său i se adaugă epitetul de *metropolis*⁴¹.

Retragerea aureliană a pus, firește, capăt rolului de capitală provincială pe care Sarmizegetusa îl jucase timp de mai bine de un veac și jumătate, dar nu și vieții urbane. În adevăr, o populație nevoiașă și, fără îndoială, redusă numericeste, continua să locuiască în oraș, ducînd un trai modest în condițiile unei economii pe cale de a deveni naturală. Această populație construiește în basilica de vest a Palatului Augustalilor un zid de tehnică proastă, fără mortar, închizînd o cameră mică, și tot ea a lăsat în ambele basilici urmele unor vetre de foc⁴². Incinta orașului fiind

³⁷ W. Zwicker, *Studien zur Markussäule*, Amsterdam, 1941, p. 75 ; J. Schwendemann, *Der historische Wert der vita Marci bei den Scriptoribus Historiae Augustae*, Heidelberg, 1923, p. 167–168 ; P. Oliva, *Pannonia and the Onset of Crisis in the Roman Empire*, Praha, 1962, p. 275 ; A. R. Birley, în *Provincialia. Festschrift für Rudolf Laur-Belart*, p. 218 ; A. Alföldi, *Budapest történefe*, I, 1, Budapest, 1942, p. 192, 222.

³⁸ CIL III 7979, 1980, 6374 ; vezi M. Zwicker, *op. cit.*, p. 175.

³⁹ A. Stein, *Die Reichsbeamten von Dazien*, Budapest, 1944, p. 38.

⁴⁰ Vezi C. Daicoviciu, în *RE*, Suppl. XIV, 1974, col. 651.

⁴¹ Idem, în *ActaMN*, III, 1966, p. 153–171.

⁴² Idem, *Sarmisegetusa (Ulpia Traiana) în lumina săpăturilor*, Cluj, 1938, p. 32.

greu de apărut, locuitorii rămași la Sarmizegetusa transformă amfiteatrul într-o fortăreață : săpăturile executate prin anii 1890–1893 au găsit poarta de vest baricadată ⁴³, iar C. Daicoviciu a aflat blocate două din intrările la tribune ⁴⁴. Că este vorba de intervenții târzii, post-aureliene, o dovedește și descoperirea în anul 1890, într-una din lojile amfiteatrului, a unui tezaur de monede de bronz de la Valentinianus (364–375) ⁴⁵, ascuns în vreo clipă de primejdie de unul din urmașii orășenilor rămași pe loc.

Merită menționată, în această ordine de idei, o descoperire făcută în anul 1973, în cursul dezvelirii complexului de cult închinat lui Aesculapius și Hygiei ⁴⁶, într-o fântină de formă patrată. Este vorba de numeroase fragmente de marmură foarte dizolvate de apă, între care se mai pot recunoaște două statui decapitate și un relief deteriorat. Prezența lor în fântină nu poate fi interpretată ca o ofrandă adusă divniităților : ni se pare mai plauzibilă ideea că avem de-a face cu o profanare a imaginilor și a fântinii sacre într-o epocă de treptată impunere a creștinismului, adică tot în secolul al IV-lea e.n.

Nu se poate preciza, deocamdată, cât va fi durat această stare de lucruri. Probabil pînă ce, odată cu venirea hunilor și a neamurilor tîrîte de aceștia, dar mai ales după căderea „imperului” lui Attila, ca o consecință a anarhiei ce izbucnește atunci, se sting și ultimele licăriri de viață urbană romană în Dacia.

HISTOIRE DE ULPIA TRAIANA

Résumé

L'auteur passe en revue les moments principaux de l'histoire de la capitale de la Dacie romaine.

Le premier est lié à la paix de l'an 102, quand Trajan laisse la IVème légion Flavia Felix sur l'emplacement de la ville future, dans le Pays de Hațeg.

Un autre moment important est celui de la fondation de la ville (108–110). La nouvelle colonie a porté d'abord le nom très simple de *Colonia Dacica*. C'est Hadrien qui en 118 lui a ajouté d'autres épithètes, en le transformant en *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*. La présence du nom de l'ancienne capitale de Décébale avait une signification politique, voulant symboliser la réconciliation entre vainqueurs et vaincus ; elle constitue une preuve de la permanence autochtone sous la domination romaine.

Après un demi-siècle de développement, la capitale de la province eut à souffrir à la suite des guerres marcomannes. La Dacie a été envahée en 170 et une inscription trouvée récemment à Ulpia Traiana, dans le temple de Liber Pater, démontre que les ennemis sont parvenus jusque sous les murs de la ville.

La dernière question traitée par l'auteur est celle de la sort de Ulpia Traiana après l'abandon de la Dacie. Les découvertes archéologiques faites dans le Palais des Augustales, dans l'amphithéâtre et, plus récemment, dans le sanctuaire d'Esculape et de Hygie démontrent qu'une partie de la population est restée sur place.

⁴³ P. Király, *Dacia provincia Augusti*, II, Nagybecskerek, 1894, p. 129.

⁴⁴ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 52.

⁴⁵ G. T(églás), in *ArchÉrt*, XVII, 1897, p. 288.

⁴⁶ Vezi H. Daicoviciu și colaboratorii, in *Sargetia*, XI–XII, 1974–1975, p. 228.

LISTA ABREVIERILOR

Actamn	Acta Musei Napocensis. Cluj, I (1964) și urm.
Archért	Archaeologiai Értesítő. Budapest, 1869 și urm.
Archközl	Archaeologiai Közlemények. Budapest, I (1859) – XXII (1899).
EphEp	Ephemeris Epigraphica. Corporis Inscriptionum Latinarum supplementum. Romae, I (1872) – X (1913).
ErdMúz	Erdélyi Múzeum. Cluj, I (1860) – L (1945).
IDR	Inscripțiile Daciei Romane, vol. I, București, 1975.
IstRom	Istoria României. București, I (1960).
RE	Realencyclopädie des classischen Altertumswissenschaft (Pauly-Wissowa). Stuttgart, 1893 și urm.
SCIV	Studii și cercetări de istorie veche. București, I (1950) și urm.
StCl	Studii clasice. București, I (1959) și urm.
TransAnt	C. Daicoviciu, La Transylvanie dans l'antiquité, Bucarest, 1945.